

Освіта на окупованих територіях України

(24 лютого — 30 квітня 2022)

Авторки: Юлія Назаренко, Ірина Когут, Тетяна Жерьобкіна

У результаті повномасштабного вторгнення російських військ на територію України в окупації опинилася низка українських населених пунктів (зокрема у Луганській, Донецькій, Херсонській, Запорізькій, Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській областях). Деякі з цих територій [були деокуповані](#) на початку квітня 2022 року.

У цьому матеріалі ми зафіксували основні свідчення про освіту на окупованих територіях на основі особистих контактів, повідомлень у офіційних джерелах, медіа, соціальних мережах. Матеріал складається з кількох частин: огляд питань організації навчання й умов праці освітян_ок на територіях, окупованих у результаті повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році; повідомлення про освіту дітей, депортованих на територію Росії; короткий огляд ситуації з освітою на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської областей та Криму після 2014 року; а також фотографії українських закладів освіти, у яких перебували російські окупанти.

● Організація навчання

Зважаючи на те, що українські громади перебували або перебувають під російською окупацією різну кількість часу та в різних умовах, ситуація у сфері освіти розгорталася за кількома сценаріями, які можуть бути альтернативними або співіснують.

- 1) Заклади освіти продовжують працювати за українськими стандартами та програмами у дистанційному режимі — діти навчаються, а вчитель_ки працюють з дому або з місць тимчасового перебування, місцеві органи управління освітою працюють віддалено. У деяких випадках українська влада і заклади освіти приймають рішення завершити навчальний рік достроково.
- 2) Окупаційна влада намагається відновити освітній процес під своїм керівництвом — російською мовою та з російськими підручниками з окремих предметів, можливо, за російськими стандартами. У частині випадків керівництво освітньої галузі або окремих шкіл йде на співпрацю з окупантами, у інших — директор_ки та вчитель_ки переховуються або покидають окуповані території, а на їхні посади призначають інших осіб.
- 3) Освітній процес взагалі не відбувається через інтенсивні бойові дії та відсутність учасни_ць освітнього процесу, які евакуювалися з населеного пункту.

Попри ненадійність інформації, що надходить з окупованих територій, станом на кінець квітня можна досить впевнено припустити, що політикою Росії на новоокупованих територіях у сфері освіти є якомога швидше відновлення навчання з [переведенням](#) його на російську мову та російські стандарти.

Описані випадки (в [Енергодарі](#), [Мелітополі](#)), коли окупаційна влада призначає нових керівни_ць освітньої галузі, які виходять на зв'язок з освітян_ками з вимогами відновити роботу, а також нових директор_ок шкіл.

У деяких випадках (є свідчення зі Старобільська, [Волновахи](#), [Маріуполя](#)) частина освітян_ок підкоряється вимогам окупантів і розпочинає навчання. У таких школах з'являються нові предмети — російська мова та література, суспільствознавство, історія, — які вивчаються за російськими підручниками та російською мовою. У Маріуполі в єдиній школі, що запрацювала після окупації більшої частини міста російською армією, уроки, за свідченням російських ЗМІ, розпочалися з гімну Росії.

ЗМІ Росії та так званих «ЛНР» і «ДНР» описують це як «перший дзвоник» у школах, що передбачає скупчення уч_ениць, батьків та освітян_ок. За свідченням цих ЗМІ, на території закладів освіти перебувають військові формування так званих «ЛНР» та «ДНР», які нібито здійснюють охорону закладів освіти. Це створює загрозу безпеці учасни_ць освітнього процесу.

Крім примусового переходу освітнього процесу на російські програми, також [проводиться примусова мілітаризація](#) неповнолітніх на окупованих територіях у Луганській та Донецькій областях. Під виглядом «національно-патріотичного виховання» їх можуть готувати до участі у війні. Уповноважена з прав людини Людмила Денісова повідомляє про заплановані відкриття кадетських корпусів і класів у межах «підтримки та розвитку козачого компонента у системі освіти», зокрема в Лисичанську й Северодонецьку.

Водночас в окупованих населених пунктах, де зберігається доступ до інтернету та можливість навчатися (немає інтенсивних обстрілів, є електроенергія), українські освітян_ки продовжують свою роботу в дистанційному режимі. Наприклад, у [Херсоні](#) школи працюють без змін, вчитель_ки створюють відеоуроки, виходять на зв'язок з дітьми через соцмережі або телефоном.

Відповідно до [рекомендацій МОН](#), керівни_ці закладів освіти можуть самостійно визначати, коли закінчувати навчальний рік 2021/2022. Тому на деяких окупованих територіях літні канікули починають раніше, аби зменшити ризики для вчителів та дітей. Зокрема, у 4 районах Запорізької області місцеві органи влади прийняли [рішення](#) зробити це на початку травня.

Значна кількість дітей, які не змогли евакуюватися з районів інтенсивних бойових дій або тимчасово окупованих районів, узагалі не навчалися у період окупації. Йдеться про мешкан_ок Київщини, Сумщини, Чернігівщини, Донеччини та Луганщини. Там освітній процес взагалі не відбувався через небезпеку для життя та здоров'я уч_ениць і освітян_ок та через брак технічних умов для навчання (електроенергії, мобільного зв'язку, інтернету).

З початком деокупації населених пунктів, зокрема у Київській області, почали з'являтися фотографії закладів освіти, у яких перебували російські військові. Фотографії ілюструють не лише зруйновані приміщення, а й послання та написи для українських уч_ениць, які залишали окупанти на стінах шкіл. У деяких школах російські військові мали командні пункти. Наприклад, командним пунктом була одна зі шкіл у селі Катюжанка Київської області.

● Умови роботи освітян_ок

Освітня_ки на окупованих територіях перебувають під значним тиском і є загроженими через свою професійну діяльність.

Офіційна позиція Міністерства освіти і науки України з цього питання така. Ті педагоги_ні, які не мають змоги продовжувати роботу (зокрема через перебування під окупацією, брак технічних можливостей для роботи), [зберігають](#) за собою робоче місце та зарплату – їм зараховують простій та оплачують як мінімум 2/3 від зарплати чи більше. Запевнення про збереження виплат зарплати за освітян_ками на окупованих територіях [висловило](#), зокрема, керівництво Запорізької області.

МОН категорично не допускає співпрацю працівни_ць закладів освіти з окупаційною владою. [Позицією](#) Міністра освіти і науки та освітнього омбудсмена є визнання викладання за російськими програмами різновидом колабораціонізму, за який вчитель_ки можуть понести покарання.

У Кримінальному кодексі України після ухвалення закону про відповідальність за колабораціонізм з'явилася норма щодо встановлення покарання (виправні роботи до 2 років, арешт до 6 місяців, позбавлення волі до 3 років з позбавленням права займатися в майбутньому педагогічною діяльністю) за пропаганду у закладах освіти з метою сприяння російській армії та за дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Водночас окупаційна влада чинить тиск на педагог_инь і керівни_ць закладів освіти, аби ті відновлювали роботу та переходили на навчання російською мовою і за російськими стандартами та підручниками. Є [свідчення](#) про примусову перекваліфікацію для освітян_ок, яких депортували на територію Криму та Росії, аби ті у майбутньому викладали російською. Також надходять [свідчення](#) про погрози освітян_кам та їхнім родинам у разі відмови від співпраці з колаборант_ками.

Наприклад, в одній з окупованих громад Запорізької області начальниця відділу освіти [погодилася](#) на співпрацю з окупантами та змушує вчитель_ок відновити навчання з 2 травня за російськими програмами. Водночас частина освітян_ок звільнилися, щоб уникнути співпраці з окупантами. Однак керівниця відділу освіти вдається до шантажу та погроз, мовляв, якщо самостійно не погодяться, то їх «відвезуть до комендатури» (що може становити небезпеку для життя).

Освітній омбудсмен України [рекомендує](#) педагог_иням на окупованих територіях, у яких є змога, продовжувати роботу дистанційно за українськими програмами, але приховувати це від окупаційної влади, адже

зафіксовано факти погроз освітян_кам за навчання за українськими програмами.

● Депортація дітей до Росії

[За даними ООН](#), отриманими від Уряду Росії, станом на 20 квітня 563 266 громадян_ок України були переміщені до Росії. Близько 121 тисячі з них — це діти. Більшість цих людей були вивезені примусово, тобто депортовані, з окупованих територій України. Багато людей, серед яких можуть бути і діти, перебувають у фільтраційних таборах, організованих окупантами. Наприклад, за [повідомленням радника мера Маріуполя](#), 18 квітня по лінії Мангуш-Нікольське-Ялта утримують не менше 20 тисяч осіб.

Росія має в намірах запровадити для депортованих примусове вивчення російської мови. Голова комітету з науки, освіти та культури Ради Федерації Росії Лілія Гумерова [назвала](#) проблемою те, що депортовані українські діти не знають «достатньою мірою» російську мову, через що вони не зможуть засвоїти російську освітню програму. За її словами, планується організувати для таких дітей мовні курси влітку. Про добровільність їхнього відвідування не йшлося.

Повідомляється також про плани всиновлення незаконно вивезених українських дітей. Для цього у Росії збираються [спростити відповідну процедуру](#), [підписати угоди](#) з так званими «ЛНР» та «ДНР», що дозволяли би передавати дітей-сиріт із цих територій одразу в родини росіян. Відповідно до українського законодавства, будь-які всиновлення громадян_ками інших країн мають відбуватися лише з погодженням з офіційними органами України. У МЗС України вважають, що такі дії можуть кваліфікуватися як викрадення.

● Контекст: ситуація на окупованих з 2014 року територіях Донецької та Луганської областей і Криму

Після російської окупації частини Донецької та Луганської областей, а також Автономної республіки Крим і Севастополя там відбулася зміна освітньої системи.

На окупованій території Донецької області навчання за українськими навчальними програмами проводилося до кінця 2014 року. У 2015 році заклади освіти було переведено на нові програми та підручники. Навчання було майже повністю переведено на російську мову. Відповідно до дослідження УГСПЛ [«Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях»](#), вивчення української мови та літератури на тимчасово окупованій

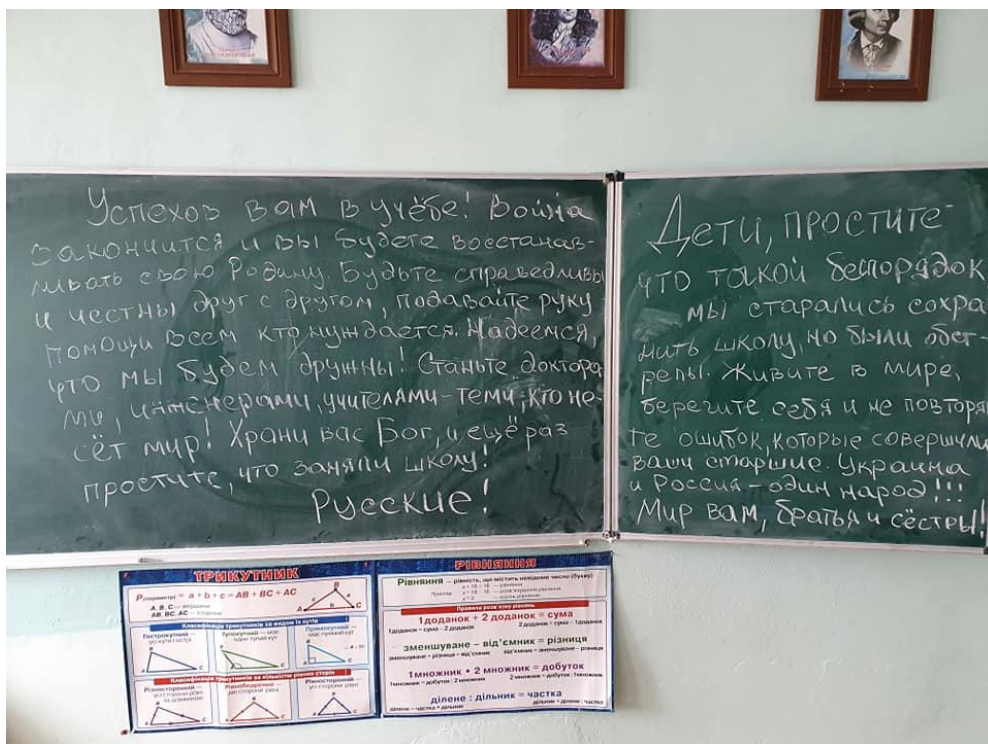
території зводилося до мінімуму, хоча формально існувало у шкільних програмах. Замість «Історії України» у школах було запроваджено «Історію Вітчизни», яка базується на історії російської імперії та історії Донбасу. У 2021 році з 11 класів [випустилися](#) 9270 (Донецька область) та 5105 (Луганська область) осіб.

На окупованих територіях Донецької та Луганської областей продовжують діяти деякі університети, дипломи яких не визнавалися у світі, тому частина абітурієнтів вступала в російські університети. У 2021 році у Службі безпеки України [повідомили](#), що Росія почала визнавати дипломи, видані в так званій «ДНР».

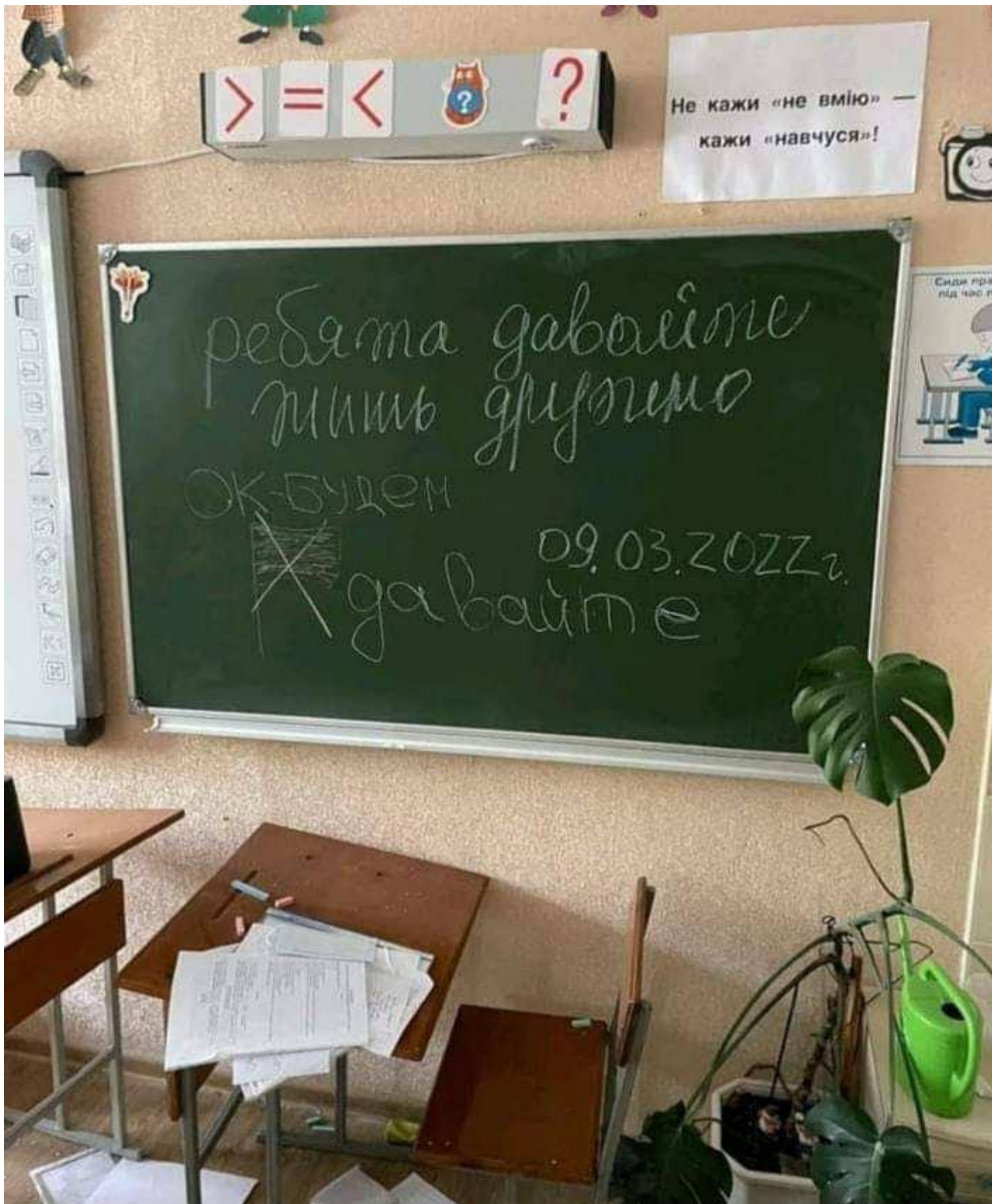
В окупованому Криму вже у 2014 році система освіти мала перейти на російські стандарти. З освітніх програм також було [вилучено](#) вивчення української літератури та історії України. Крім цього, було здійснено перехід з 12-бальної системи на 5-бальну. Українські підручники були вилучені з використання, а замість них впроваджувалися російські підручники. Замість історії України на території окупованого півострова вивчають історію Росії за єдиними затвердженими у Росії підручниками. Зі шкіл у Криму у 2021 році [випустилися](#) 10,5 тисяч одинадцятикласників.

Вища освіта в окупованому Криму також трансформувалася. Зокрема, у 2014 році у Сімферополі було [утворено](#) Кримський федеральний університет імені Вернадського, у який об'єднали 7 університетів і 7 наукових інституцій, а також Севастопольський державний університет, у який об'єднали 7 університетів. Навчальні програми перейшли на російські стандарти, а випускникам [почали](#) видавати дипломи російського державного зразка.

● Додаток: фотографії шкіл на звільнених від окупації територіях

На фото зображено напис на шкільній дошці: «Діти, пробачте за такий безлад, ми намагалися зберегти школу, але були обстріли. Живіть у мирі, бережіть себе і не повторюйте помилок, до яких вдавалися ваші старші. Україна і Росія — один народ!!! Мир вам, брати й сестри! Успіхів вам у навчанні! Війна закінчиться і ви будете відновлювати свою Батьківщину. Будьте справедливими та чесними один з одним, подавайте руку допомоги всім, кому вона потрібна. Сподіваємося, що ми будемо дружніми! Станьте лікарями, інженерами, вчителями — тими, хто несе мир! Бережи вас Бог і ще раз пробачте, що зайняли школу! Росіяни». Школа в селі Катюжанка, Київська область. Джерело: [Володимир Рунець](#).

На фото зображено напис на шкільній дошці: «Хлоп'ята, живімо дружно. 09.03.2022». Гостомельський ліцей, місто Гостомель, Київська область. Джерело: [Громадське об'єднання «БАТЬКИ SOS»](#).

На фото зображено напис «Кабинет початкових класів», виправлений з української на російську мову. Гостомельський ліцей, місто Гостомель, Київська область. Джерело: [Громадське об'єднання «БАТЬКИ SOS»](#).

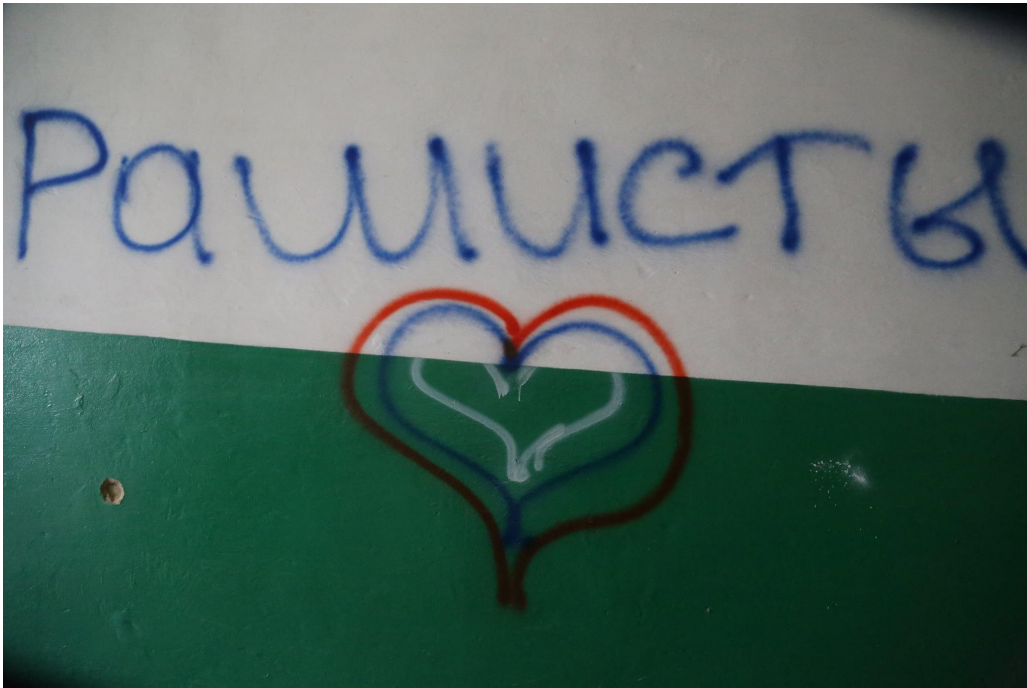
На фото зображено написи на стіні у школі: «Укри підари» та «Азов смокче з низів», а також літера «V» (що є другим найпоширенішим символом, який зображається на російській військовій техніці поруч з літерою «Z»). Школа в селищі міського типу Бородянка, Київська область. Джерело: [Інна Романюк](#).

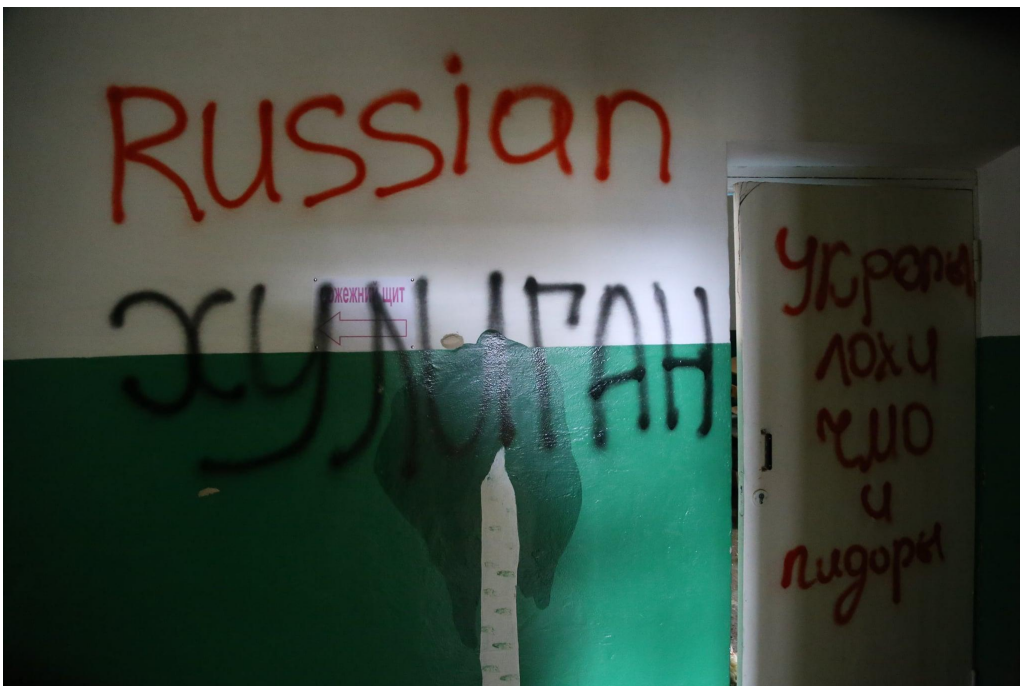
На фото зображено напис на стіні «Бандері хана» та літера «V». Школа в селищі міського типу Бородянка, Київська область. Джерело: [Інна Романюк](#).

На фото зображено розкидані предмети та меблі у класі. Школа в селищі міського типу Бородянка, Київська область. Джерело: [Інна Романюк](#).

На фото зображено напис на стіні «Рашисти». Недіюча школа в селі Кропивня, Київська область. Джерело: [Павло Смовж](#).

На фото зображено написі на стіні «Російський хуліган» та «Укропи лохи, чмо і підари». Недіюча школа в селі Кропивня, Київська область. Джерело: [Павло Смовж](#).

На фото зображено напис на дверях «Росія для росіян, украпам прохід заборонено». Недіюча школа в селі Кропивня, Київська область. Джерело: [Павло Смовж](#).

Просимо підтримати наближення перемоги через пожертви на допомогу [Збройним Силам України](#) та [гуманітарним ініціативам](#). [Пожертви](#), які ми наразі отримуємо на власну дільність, будуть спрямовані на дослідження й аналітику стосовно впливу війни на цивільне населення. Дякуємо за підтримку людям, які зробили пожертви, Празькому громадянському центру, Міжнародному фонду Відродження та Представництву Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні.